

УДК 351

М. Ю. МИРОНЕНКО

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ АПК

Систематизовано теоретичні, методологічні проблеми державного регулювання економіки АПК, запропоновано нові форми та інструменти впливу держави на ринок продовольства.

Ключові слова: державне регулювання, економіка АПК, державні витрати, кредитування, лізинг.

The article systematically theoretical, methodological problems of state regulation of economy agro industrial complex, the proposed new forms and instruments of state on the food market.

Key words: government regulation, agricultural economics, government spending, lending.

Один з напрямів подолання кризової ситуації в Україні – посилення державного регулювання аграрно промислового комплексу (АПК). З метою нейтралізації негативних процесів у розвитку АПК країни Міністерство аграрної політики України спільно з іншими міністерствами і відомствами, органами виконавчої влади країни здійснює заходи зі стабілізації агропромислового виробництва. Однак основний наголос у плануванні та прогнозуванні ефективної роботи АПК повинен робитися на рівні регіону. Така робота вже проводиться і має певні результати. Так, в Україні введено систему бюджетних дотацій на продукцію тваринництва, що поставляється для державних потреб; установлені дотації на підтримку елітного насінництва і племінної справи, компенсація частини витрат сільськогосподарських організацій на придбання мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, комбікормів та інших ресурсів. Проведена важлива робота зі зниження відсоткової ставки за кредитами і позиками комерційних банків, установлена кредитна субсидія підприємствам агропромислового комплексу на конкурсній основі за кредитами залученими в попередні роки, здійснюються державні заставні закупівлі зерна, створений та функціонує фонд аграрних страхових субсидій, проводиться страхування сільськогосподарської продукції. У зв'язку з нестачею бюджетних коштів важливе значення набуває концентрація фінансових ресурсів на найбільш важливих, “стратегічних” напрямках, тобто в тих галузях аграрного виробництва, де можна розраховувати на порівняно швидкий приріст виробництва продукції, отримання максимального прибутку. Роботу слід проводити там, де ще є можливість потіснити імпортні поставки продовольства і зайняти дану нішу вітчизняного ринку продовольства. До таких галузей слід у першу чергу віднести виробництво овочів, плодів, кормів, молока і молочних продуктів, свинарство, птахівництво, рибицтво тощо.

Питанням державного регулювання займалися відомі українські та закордонні учені-економісти, як Л. Абалкін, В. Бабич, С. Брю, В. Гесць, Б. Данілішин, А. Маршалл,

С. Мочерний, К. Макконел, І. Лукінов та ін. Безпосередньо організаційно-економічні проблеми державного регулювання АПК в економіці перехідного періоду висвітлені в працях В. Амбросова, В. Бойка, М. Дем'яненка, П. Гайдучького, І. Кириленка, М. Крапивки, О. Нижника, А. Пасхавера, В. Юрчішина та ін. [3; 4].

Однак багато питань є недостатньо дослідженими, залишається проблема формування економічного механізму державного регулювання щодо забезпечення ефективності діяльності АПК з урахуванням вимог ринкової економіки, необхідності розвитку бізнесу та підприємництва в аграрній сфері, гарантування продовольчої безпеки держави.

Метою статті є вивчення механізму державного регулювання економіки АПК щодо подолання негативних тенденцій та забезпечення сталого розвитку.

Важливою складовою ланкою агропромислового комплексу України є харчова промисловість, яка є потенційно найбільш гнучкою та швидко відновлювальним виробництвом. Пам'ятаймо, що ринок продовольчих товарів життєво важливий для забезпечення здоров'я і дієздатності нації, стимулювання розвитку інших галузей промисловості.

Весь обсяг сільськогосподарської продукції розподіляється таким чином : 60 % надходить на промислову переробку, 25 % споживається у свіжому вигляді, решта – використовується в самому сільському господарстві. Із сільськогосподарської продукції, що переробляється, 85 % сировини яка надходить на підприємства харчової, а 15 % – у галузі легкої промисловості. Тобто основна галузь, що переробляє сільськогосподарську сировину і є головним інтегратором АПК, – це харчова промисловість, яка виробляє близько 16,5 % продукції промислового виробництва України.

Успіх чи невдача в задоволенні попиту споживачів на продукцію харчової промисловості мають явно виражені політичні наслідки. Україна не може регулярно і в необхідних обсягах отримувати валютні ресурси, необхідні для відновлення і розвитку технологічної бази харчової промисловості. Одним зі стратегічних пріоритетів країни має стати виробництво всього спектру обладнання, що відповідає найвищим сучасним вимогам, в якому харчова промисловість відчуває гостру потребу.

Харчова промисловість, як і раніше, характеризується найбільшою інвестиційною привабливістю. Слід враховувати, що ступінь зносу основних фондів основного виду діяльності великих і середніх підприємств харчової промисловості перевищує 50 %, а рівень завантаження виробничих галузей харчової промисловості – близько 80 %. Це свідчить про наявність великих резервів, як в оновленні основних фондів, так і у збільшенні потужності підприємств і організацій даної галузі. За останні кілька років погіршилася вікова структура виробничих фондів промисловості України. У харчовій промисловості лише 10 % машин і устаткування використовуються менше п'яти років, майже 40 % обладнання експлуатується понад 15 років при нормативному терміні експлуатації 10 років. Одним з варіантів оновлення виробничих потужностей є лізинг. Імпортний лізинг харчового обладнання складає близько 5 %. При цьому ключовою лізингоємкою галуззю залишається транспорт (59 %), за ним ідуть сільське господарство (11,5 %) і будівництво (11 %) [5]. Головною причиною небажання

окремих іноземних концернів постачати обладнання в Україну на умовах лізингу залишається брак фінансування вітчизняних лізингових компаній.

Фінансова криза не могла не позначитися на одному із сегментів фінансового ринку – лізингу. Тому ринок лізингових послуг зменшується, а це зменшує конкуренцію. Наприклад, станом на 2005 р., кількість лізингових компаній сягала 200. Зараз активну діяльність ведуть близько 40 компаній, оскільки невеличкі, незалежні лізингодавці практично на 100 % згорнули свою активну діяльність і лише продовжують “відпрацьовувати” укладені раніше договори. Сьогодні вартість лізингу виросла порівняно з 2008 р. до 13-14 % річних (в іноземній валюті). Однак довгостроковий лізинг більше недоступний в Україні, і з метою мінімізації ризиків лізингодавці зменшують терміни лізингу до 1 – 3 років. Крім того, жорсткіший підхід до клієнта зробив лізинг недоступним для багатьох потенційних лізингоотримувачів. У перспективі поживалення ринку лізингу розпочнеться наприкінці 2011 р., однак активне нарощування обсягів відбудеться не раніше другої половини 2012 р. [7].

Розвиток харчової та переробної галузей є найважливішою умовою виходу економіки України із соціально-економічної кризи. Вирішення цього завдання об’єктивно вимагає посилення державного регулювання економічних і фінансових процесів без відмови від загального курсу ринкових перетворень і при забезпеченні безумовної збалансованості попиту і пропозиції на споживчому ринку.

Важливим напрямом державної підтримки аграрного сектора економіки стає розвиток лізингу сільськогосподарської техніки та обладнання. Однак у зв’язку з великою заборгованістю господарств за поставлену раніше техніку формування лізингового фонду ускладнилося.

З метою вдосконалення лізингової діяльності в АПК Урядом України прийнято постанову про внесення змін у Закон України “Про лізинг” від 11 грудня 2003 р. № 1381-IV, який визначає нових суб’єктів лізингових відносин і права сторін.

Посилюється роль держави в ефективному використанні коштів бюджету за лізинговими операціями, низкою державних документів, а саме Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку ринку вітчизняної техніки для агропромислового комплексу та збільшення обсягів її виробництва” від 3 листопада 2001 р. № 1039; Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо дальшого розвитку лізингу в аграрному секторі економіки” від 3 лютого 2001 р. № 111/2001; розпорядження Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо розвитку ринку вітчизняної техніки для агропромислового комплексу та збільшення обсягів її виробництва” від 21 грудня 2001 р. № 593-р; постанова Кабінету Міністрів України “Про створення державного лізингового фонду для технічного переоснащення сільського господарства” від 18 вересня 1997 р. № 1031; постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Державного лізингового підприємства “Украгролізинг” від 19 лютого 1999 р. № 225; постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо забезпечення діяльності державного лізингового підприємства “Украгролізинг” від 26 липня 1999 р. № 1352 та ін.

Крім того, Закон України “Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу” значною мірою врегулював і систематизував правові аспекти підтримки та розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу, визначивши (ст. 4), що

розвиток вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу разом з його складовими: створення і виробництво техніки та обладнання, її технічне обслуговування і ремонт, а також формування інфраструктури ринку вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу є пріоритетними напрямками розвитку національної економіки [9].

Під час економічної кризи не менш важливим є завдання щодо повернення в Державний бюджет коштів у вигляді лізингових платежів за використання техніки.

У структурі лізингових платежів основну частку займають погашення вартості предмету лізингу – 77,86 %, а також комісія лізингодавця – 14,99 %. У зв'язку зі зростанням ризикованості інвестиційного кредитування в 2010 р., питома вага комісійної винагороди та компенсації відшкодування відсотків за кредитами зросла.

Досить часто причину несплати боргів слід шукати насамперед у людському факторі. У деяких випадках можна спостерігати ознаки корупційної діяльності. Це стає очевидним, коли аналізується структура боргів у 2009 р. Левова частка боргу перед компанією ВАТ “Національна акціонерна компанія “Укראгролізинг” – майже 13 млн грн – належить сільгоспвиробникам, які взяли на умовах лізингу обладнання (переважно зерносховища) у ТОВ ТПК “Лорд” – це 6,6 млн грн, а також обладнання для вирощування свиней від ТОВ “Агрікон-Київ” – ще 5,7 млн грн. Абсолютна більшість цих клієнтів не повернула жодної гривні в 2009 р. Борги саме цих клієнтів становили майже 60 % заборгованостей 2009 р. перед компанією, а отже, і перед державою.

Щоб упередити за давність боргів, постійно потрібно відстежувати через свої філії розрахунки лізингоодержувачів за надану їм техніку. У разі несплати упродовж 30 днів від зазначеної у графіку дати то: розрахунку компанія змушена в судовому порядку стягувати борги та вилучати об'єкти лізингу. Тільки в 2009 р. було подано 108 позовних заяв на суму понад 98 млн грн. Задоволено 44 позови на суму 10,6 млн грн.

За матеріалами Асоціації українських лізингодавців, кількість укладених договорів з лізингоотримувачами за період з 2008 до 2009 р. зменшилась на 1613 угод і склала 1034.

Так, наприклад у плані покращання стану погашення заборгованості лізингоодержувачами, розпорядженням голови облдержадміністрації Вінницької області від 5 лютого 2002 р. за № 01-1-26-515 були доведені завдання районам по поверненню коштів за вітчизняну техніку та техніку іноземного виробництва, отриману під урядові гарантії.

Філією акціонерної компанії “Укראгролізинг” розроблені, погоджені з облдержадміністрацією та доведені до районів і господарств області місячні розрахункові графіки погашення заборгованості та механізми погашення заборгованості сільгосппродукцією, виробленою лізингоодержувачами, в першу чергу зерном, яке було закладено в зернофуражному балансі області.

Окремо стоїть питання щодо розрахунків за іноземну техніку отриману господарствами області під урядові гарантії. В області є 46 зернозбиральних комбайнів, 20 тракторів та дві сівалки фірми “Джон-Дір”. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 257, Національній акціонерній компанії “Укראгролізинг” передано право вимоги боргових зобов'язань і досудових

урегульовань з питань повернення боргів господарствами, які отримали цю техніку, а постановою Кабінету Міністрів України № 414 зобов'язано передати у державну власність у рахунок погашення заборгованості всю техніку іноземного виробництва отриману під гарантії Уряду України.

За даними Головного управління статистики Вінницької області, протягом 2009 р. філією була проведена значна організаційна робота по поверненню заборгованості за іноземну техніку. Отже, було повернуто державі 387 тис. грн коштами та 1,9 млн грн зерном. Усього по області рівень повернення складав 37,6 %, а заборгованість становить 41,6 млн грн.

За порушення умов договору фінансового лізингу в частині сплати платежів філією протягом 2009 р. направлено боржникам 96 претензій на загальну суму 7,0 млн грн. Частково задоволено 38 претензій на суму 412 тис. грн (у тому числі і зерном).

До деяких боржників приймалися і країні заходи – вилучення техніки і передача її платоспроможним господарствам. Усього вилучено в 2009 р. 150 одиниць техніки на суму 1,3 млн грн та передано в державну власність 34 зернозбиральних комбайнів “Джон-Дір” із 46 штук.

Сьогодні багато підприємств прийшли до розуміння, що завдяки використанню лізингових схем можливо: не відволікати значні кошти з обігу і більш раціонально використовувати свій прибуток; відносити лізингові платежі на валові витрати виробництва та обігу; не розглядати лізингові платежі як об'єкти ПДВ; скористатися можливістю розробити зручний і гнучкий графік лізингових платежів [6, с. 27; 9]. Ураховуючи те, що сільське господарство – це сфера діяльності з високим ризиком, держава повинна з розумінням ставитися до селян – лізингоодержувачів у неурожайні роки, тому варто надавати безвідсоткові відстрочки по лізинговим платежам, проводити реструктуризацію боргів та інше, в іншому випадку селянин втратить інтерес до господарювання.

Відмітимо, що сільськогосподарським товаровиробникам надано істотні пільги в оподаткуванні. Тривалий час механізм справляння та порядок сплати ФСП регламентували Закон України “Про фіксований сільськогосподарський податок” від 17 грудня 1998 р. № 320-XIV (зі змінами та доповненнями) відповідними статтями якого встановлено елементи цього податку (сьогодні не діє), Закон України “Про систему оподаткування” 18 лютого 1997 р. № 77/97-ВР (сьогодні не діє). Ці Закони втратили чинність на підставі Податкового Кодексу України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI (із змінами, внесеними згідно із Законом від 23 грудня 2010 р. № 2856-VI) [8]. ФСП відноситься до загальнодержавних податків і сплачується в рахунок таких податків і зборів: податок на прибуток підприємств; плата за землю; комунальний податок; збору за спеціальне використання природних ресурсів; збору за геологорозвідувальні роботи; плати за придбання торгового патенту; збору за спеціальне водокористування. Не сплачували платники ФСП і податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів. Однак з 1 січня 2007 р. згідно із Законом України “Про внесення змін в деякі закони України відносно реєстрації транспортних засобів” від 6 грудня 2006 р. № 427-V, від сплати податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів звільняються платники ФСП лише за трактори колісні і вантажні автомобілі.

Установлені пільгові тарифи на електроенергію, яка використовується сільськогосподарськими організаціями і підприємствами на виробничі потреби [2], здійснюються процеси реструктуризації та поглиблення спеціалізації агропромислового виробництва, що диктуються кон'юнктурним попитом на продовольчому ринку. Сільськогосподарські товаровиробники дедалі адаптуються до ринкових умов господарювання, за останні роки розширені посівні площі під пшеницею, яка є основною продовольчою культурою, постає питання про раціональне наповнення сівозмін такими культурами, як цукрові буряки, соя, кукурудза, багаторічні трави. Незважаючи на економічні труднощі, проводиться робота щодо впровадження в АПК ресурсозберігаючих і ґрунтозахисних технологій, створення спільно із закордонними фірмами сучасних виробництв; усе більший розвиток одержують процеси кооперації та агропромислової інтеграції сільського господарства і переробної промисловості, обслуговуючих галузей, а також торговельних і банківських організацій; набули поширення інтегровані структури на базі птахофабрик, тваринницьких комплексів та виробників зерна. Знаходять поширення спільні комерційні організації сільського господарства і переробної промисловості у вигляді продуктових компаній та холдінгів.

У системі заходів, спрямованих на стабілізацію агропромислового комплексу та подальший розвиток економіки галузі, важлива роль відводиться залученню та раціональному використанню іноземних інвестицій. В інвестуванні агропромислового комплексу України провідну роль відіграють США, ФРН, Нідерланди, Великобританія та інші країни.

Приклади спільного господарювання значної кількості західних інвесторів в Україні підтверджують можливість ефективної роботи на українському ринку. Серед іноземних фірм-інвесторів агропромислового комплексу, які успішно займаються підприємництвом в Україні, – “Монсанто”, “Каргілл”, “Кейс” (США), “Даймлер-Бенц”, Головний кооператив “Райффайзен”, “Янке” (ФРН), “Ілта Холдинг С. А.” (Швейцарія) тощо. Успішно функціонує в Україні спільне українсько-американське підприємство “Київ-Атлантик Україна”.

Агропромисловий комплекс вносить значний внесок у формування ВВП країни і дохідну частину державного бюджету і є не лише споживачем бюджетних коштів. За рахунок цих коштів підтримуються в основному елітно-насінницькі, племінні та інші господарства, що визначають науково-технічний прогрес галузі.

Особливе місце посідає цінова політика держави, яка справляє визначальний вплив на відтворення потенціалу сільськогосподарських виробників через концепції встановлення цін на продукцію, саме ціна формує потенціал відтворення, обсяги нагромаджень. Нестабільність цін на сільськогосподарську продукцію обмежує відтворювальний потенціал сільськогосподарських підприємств [10, с. 99]. Сьогодні результатом різкого загострення диспаритету цін є техніко-технологічна відсталість сільського господарства. Особливість вітчизняної цінової політики в аграрній сфері в тому, що вона базується на ринковому ціноутворенні в поєднанні з елементами державного регулювання – перш за все через механізм устанавлення мінімальних закупівельних цін на об'єкти державного цінового регулювання, який визначений законодавчо.

Система підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні базується на положеннях Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України” [1]. Цей Закон визначає основи державної політики в бюджетній, кредитній, цінovій, страховий, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення (ст. 1). Однак про еквівалентність відносин на аграрному ринку, а тим більше про еквівалентність цін мова взагалі не ведеться. Сільське господарство має бути рівноправним у формуванні, розподілі доходів у ринковій економіці, тому необхідна сформована система цін, яка забезпечуватиме еквівалентність обміну. Держава, особливо в умовах занепаду техніко-технологічної бази сільського господарства, повинна гарантувати аграрним господарям доходи на рівні середньої норми прибутку.

Одним із заходів державної підтримки та захисту вітчизняних товаровиробників АПК є регулювання ставок ввізних мит, установлення продовольчих квот. Уведення компенсаційних митних зборів на окремі продовольчі товари та одночасне зниження митних ставок на імпорт прогресивних технологій, нової техніки і устаткування сприятиме ефективному функціонуванню аграрного сектору.

Великі резерви для розвитку виробництва, зниження витрат і збільшення доходів є і в самих товаровиробників, які можуть вирішити свої проблеми шляхом створення різних інтеграційних структур, починаючи з простих форм об’єднання підприємств та організацій до формування холдингів, фінансово-промислових груп. Останнім часом одержала розвиток інтеграція виробників тваринницької продукції з переробними, комбікормовими підприємствами, організаціями сервісного обслуговування, торговими і фінансовими структурами.

Забезпечення продовольчої безпеки країни безпосередньо пов’язане з вирішенням стратегічних питань розвитку АПК, що включають посилення державної підтримки агропромислового виробництва, захист внутрішнього ринку; технічне і технологічне оновлення підприємств, розвиток інвестиційної діяльності. Економічне зростання в сільському господарстві поживить роботу підприємств інших галузей. Уникнути обвального спаду виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства вдалося завдяки втручання держави у розвиток негативних процесів в АПК.

Отже, при загальному зниженні ролі держави у становленні ринкових відносин у країні аграрний сектор економіки повинен залишитися у сфері впливу державних важелів і стимулів ринку.

Література:

1. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1877-15>

2. Аграрний сектор України: Парламент України прийняв закон про зміну тарифів на електроенергію для сільгоспвиробників. – Режим доступу : http://agroua.net/news/news_7567.html

3. Амбросов В. Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ / В. Я. Амбросов, В. М. Онегіна // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 15–24.

4. Дем'яненко С. І. Засади та тенденції розвитку аграрної політики України в контексті європейської інтеграції / С. І. Дем'яненко // Економіка та управління АПК : зб. наук. пр. – Біла Церква, 2009. – Вип. 1 (66). – 126 с.

5. Лави лізингодавців рідшають. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/~/1/0/all/2010/04/15/193832>

6. Лисий В. Лізингові платежі та валові витрати / В. Лисий // Баланс. – 2009. – № 89. – С. 27.

7. Офіційний сайт Асоціації “Українське об’єднання лізингодавців”. – Режим доступу : <http://leasing.org.ua>

8. Податковий кодекс України (із змінами, внесеними згідно із Законом від 23 грудня 2010 р. № 2856-VI). – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.2&nobreak=1>

9. Рахункова палата. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/40018?cat_id=38964

10. Червен І. І. Аграрний ринок вимагає зваженої цінової політики / І. І. Червен, І. Д. Бурковський, А. В. Бурковська // Економіка АПК. – 2007. – № 3. —\99–104.

Надійшла до редколегії 11.04.2011 р.